

UDK: 821.111.09 Грејем Г. ; 821.111.09:821.163.41.09(091)

■ GREJEM GRIN KAO „KATOLIČKI PISAC“ U SRPSKOJ KNJIŽEVNOJ KRITICI

SANDRA JOSIPOVIĆ¹ Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet,
Katedra za anglistiku,
Beograd, Srbija

Ovaj rad bavi se recepcijom Grejema Grina kao „katoličkog pisca“ u srpskoj književnoj kritici i karakteristikama Grinovog dela, na koja je srpska kritika posebno obratila pažnju. Od ranog romana *Čovek iznutra* sve do *Gubavih duša* provlači se kroz sva njegova dela opsesivna tema po kojoj je čovek od rođenja osuđen na propast zbog greha, koji možda nije ni počinio. Ta tema je data obično u vidu hajke na glavnog protagonistu. Svi srpski kritičari ističu činjenicu da se preobratio u katoličku veru i da su religiozni elementi dominantni u nekim romanima. Po nekim kritičarima, glavni nedostatak njegovog stvaralačkog postupka jeste činjenica da pisac gubi nužno poštovanje prema ljudskom životu i to se dešava zato što pisac dopušta da katolička dogma dominira. To se, na sreću, ne dešava u njegovim najboljim delima. Grin je u svojim romanima uspeo da postane rečiti izvestilac o naravima svog vremena, pa su zbog toga njegova dela neprekidno objavljivana na srpskom govornom području od pedesetih do osamdesetih godina XX veka. Intenzivna kritička delatnost pratila je njegovo stvaralaštvo tokom šezdesetih i osamdesetih godina XX veka.

Ključne reči: preobraćenje u katoličku veru, hajka, greh, katolička dogma, žrtva, religiozno osećanje, ljudski postupak.

1. UVODNI DEO: GREJEM GRIN KAO KATOLIČKI PISAC

Prvih decenija XX veka grupa engleskih pisaca odlučila je da pređe u katoličku veru, jer su želeli da katolici budu više u centru pažnje intelektualnog života na Zapadu i jer su imali želju da u svojim delima zastupaju principe i učenja katoličke crkve. Ta grupa pisaca poznata je pod nazivom „katolički pisci“ i njeni najpoznatiji predstavnici su: Grejem Grin, Ivlin Vo i G. K. Česterton. Postoji više razloga zašto je Grejem Grin u svojoj

---

1 Kontakt podaci (Email): harte@ptt.rs

dvadeset i drugoj godini prihvatio katoličku veru. Neposredan povod za preobraćenje u katoličanstvo bilo je poznanstvo sa Vivijen Dejrel Brauning, devojkom koja je i sama prešla u katoličku veru. Venčali su se, brak nije potrajao, rastali su se, ali se nikada nisu razveli zbog katoličke vere. Međutim, razlozi za prelazak u katoličanstvo mnogo su dublji i ozbiljniji. Neki kritičari razlog za ovaj Grinov čin nalaze još u njegovom detinjstvu. Odrastao je u neprijatnoj sredini, u domu upravitelja engleskog koledža, u kojoj se sputava mašta i zauzdavaju emocije. Sam Grin pominje te traume kao sudbonosne za svoj razvitak. U školi, u kojoj je njegov otac bio direktor, drugi učenici su ga maltretirali, kinjili i mučili. Proganjao ga je strah od nekog ko stoji iza vrata prekrivenih zelenom čojom, strah od sveta koji počinje iza tih vrata koja odvajaju roditeljski dom od škole. Kao protestant, on je vaspitan na prakticističkim principima zvanične engleske crkve, koja ima funkciju i oblik svetovne, a ne duhovne ustanove. Ne treba da čudi što je on u katoličkoj veri, njenim preciznim dogmama, mističnoj pompi, principu transupstancije našao nešto što ga je emocionalno privuklo, što mu je pružilo zaštitu od straha od nepoznatog što je vrebalo iza vrata, od čega ga protestantska vera nije umela odbraniti. Zbog toga je Grin, kao osnovnu koncepciju, usvojio premisu da je čovek osuđen od rođenja za greh koji možda i nije počinio, ali koji treba da ispašta. Drugi razlog se može pronaći u njegovoj mladosti, kada je reagovao spontano i nesvesno na atmosferu fašističko-nacističkih progona, hajki na čoveka i talas obespravljenosti, koji je polako, ali nezadrživo, preplavio čitavu Evropu i doveo do Drugog svetskog rata. Prihvatanje katoličke vere kao rešenja značilo je okretanje od gorućih društveno-političkih tema, a to je imalo za posledicu potenciranje osećanja krivice. Da je Grin osećao težinu situacije u zemlji i u svetu, pokazuju njegova rana dela u kojima istupa kao romantično nastrojeni humanista, a ne kao katolik. Godine 1931. završava se taj romantično-humanistički period, jer je pet godina ranije primio katoličanstvo, koje je sve više zaokupljalo njegov intelekt, pošto je Grin, po sopstvenim rečima, katoličanstvo prihvatio intelektom, a ne emocijama (Brkić 1981:120). Njegovo nesnalaženje u savremenom svetu, bekstvo od teških problema, prepuštanje emocijama da na njih reaguju, povlačili su Grina u sve dublji pesimizam, koji bi se mogao definisati Dekartovom konstatacijom koju je Grin karikirao: „Osećam se neprijatno, prema tome postojim“ (Marković 1961: 361). U njemu se polako formirala tako mračna predstava o čoveku i životu da je tek uključivanjem Boga mogao da u svom unutrašnjem mraku nađe smisao.

S obzirom da je Grin primio katoličku veru još 1926. godine, ne treba da čudi što je teološki dogmatizam i uticaj katoličke vere posebno uočljiv u delima nastalim do kraja Drugog svetskog rata, u romanima *Brajtonska stena* (*Brighton Rock*, 1938), *Moć i slava* (*The Power and the Glory*, 1940), *Sušтина stvari* (*The Heart of the Matter*, 1948). U delima kasnije faze, nastalim nakon Drugog svetskog rata, u romanima *Naš čovek u Havani* (*Our Man in Havana*, 1958), *Tihi Amerikanac* (*The Quiet American*, 1955) i *Ljudski faktor* (*The Human Factor*, 1978), uočljiv je piščev interes za pitanja međunarodne politike i špijunaže, i piščevo izražavanje levičarskih uverenja. U periodu koji je prethodio ratu u Vijetnamu, on objavljuje roman *Tihi Amerikanac*, u kojem proročki ukazuje na činjenicu da je naivan i kontraproduktivan američki stav i politika koju su SAD vodile u odnosu na Vijetnam. U godinama posle Drugog svetskog rata, Grin je oštro kritikovao američki imperijalizam i podržavao je kubanskog vođu Fidela Kastru, koga je i lično upoznao.

2. GREJEM GRIN U SRPSKOJ KNJIŽEVNOJ KRITICI

Prelazak pisca u katoličku veru u protestantskoj Engleskoj je događaj koji, sam po sebi, privlači veliku pažnju, a činjenica da je promena vere uticala i na književno stvaralaštvo tog pisca samo daje dodatnu težinu i povećava važnost tog događaja. Vida Marković i Aleksandar Stefanović isticali su Grinovo uverenje da su svi pisci modernizma, nakon Henrija Džejmsa, izgubili religiozno osećanje. Grinov umetnički razvoj otkriva njegov pokušaj da se u engleski roman vrati upravo to religiozno osećanje i osećanje važnosti ljudskih postupaka. Grin je verovao da svoju dramsku moć roman može da postigne ukoliko se ovom žanru vrati religijski element, svest o dramatičnoj borbi, koja se odvija u čovekovoju duši između dobra i zla, greha i milosti, spasenja i prokletstva (Stefanović 1966: 303). Svetozar Brkić ističe da Grin postupke svojih junaka, posebno u „katoličkim romanima“, *Brajtonska stena*, *Moć i slava*, *Sušтина stvari*, odmerava merilima koja diktiraju Deset zapovesti i da su ličnosti duboko prožete njima. Teološki dogmatizam, ponekad, oblikuje tok dela, na štetu umetničkog integriteta kao što se to može primetiti u romanu *Čovek iznutra* (*The Man Within*, 1929). U ovom romanu od realnog života pisca odvaja vera u Boga, jer on sve upornije pokušava da svoj doživljaj sveta i života uskladi sa svojom katoličkom koncepcijom. Grinovo versko osećanje umanjuje značaj ljudskog postojanja, jer realistički elementi, oštra društvena kritika ustupaju mesto melodramskom prikazivanju borbe koja se u romanu vodi, ne između ljudi, niti u realnom svetu, nego u duši čoveka (Brkić 1981: 121). Motiv hajke je i dalje dominantan, ali se odigrava u samom čoveku. Vida Marković smatra da sa ovakvih pozicija, Grin ne može u potpunosti da razvije ni svoje ličnosti, ni svoja shvatanja, što je glavna mana ovog romana. U romanu *Gubave duše*, Vida Marković smatra da vera u Boga, posebno vera u božje žrtvovanje za ljudski rod, sputava Grina da direktno i slobodno postavi pitanje koje nosi u sebi, gde i na kojem mestu smo u prošlosti krenuli krivim putem i stigli do ivice propasti, do situacije u kojoj sudbina sveta visi o koncu, sveta kojeg razdire trka za sticanjem materijalne koristi, sveta na ivici ekonomske bede, u kojem su kapitulirale moralne vrednosti. Međutim, u najboljim delima, religiozni motiv pridonosi dramatičnom predočavanju egzistencijalne problematike kojom se pisac u romanu bavi. Stoga, u romanima *Brajtonska stena* (1938), *Moć i slava* (1940) i *Sušтина stvari* (1948), umesto da katolički Bog izazove deformaciju likova i da ih iskrivi prema dogmi katoličke crkve, on sam doživljava transformaciju. U nesvesnoj dilemi koga da izneveri, umetnik izneverava Boga u korist punoće i verodostojnosti likova i stvarnosti koju rekreira. U romanu *Brajtonska stena*, pisac najmanje izneverava Boga, jer staje na stranu zločinca Pinkija i njegovog katoličkog Boga, nasuprot Idi, predstavniku racionalističke društvene pravde, koja zna šta je „dobro“, a šta je „zlo“. Međutim, Grin smatra da samo Bog može znati šta je zlo i pisac je dosledan tmurno shvaćenom katoličanstvu, prema kome i najveći zločinac može da izbegne paklene muke posle smrti, ako se pokaje i vrati Bogu. Zbog svega ovoga likovi se, na mahove, pretvaraju u simbole pomoću kojih umetnik prenosi svoje teze i upravo zbog nametnute teze ovo delo gubi. Glavni lik Pinki, ipak, iz simbola prerasta u živu ličnost, jer u romanu ipak umetnik pobeđuje. Grin je uspeo da to postigne izvanredno konstruisanom pripovešću i stvaranjem atmosfere koja daje punoću njegovim likovima, koji su samo nagovešteni. U drugom romanu *Moć i slava*, pisac u znatno većoj meri izneverava katoličkog Boga, jer dopušta da Bog

pretrpi neobičnu transformaciju, primivši na sebe sve dobro i sve zlo i postavši neka vrsta krivca za sve, za to što ljudi žive u bedi i neznanju jer se sveštenik trudi, kao božji predstavnik, da ljude zadrži u takvom stanju da bi ih vezao za Boga i religiju. U trećem romanu, *Sušтина stvari*, Bog je izneveren u potpunosti, jer postaje direktan neprijatelj i mučitelj čoveka. Ovde težnja za katoličkom dogmom doživljava poraz jer Bog nije milostiv ni sklon praštanju, već je neumoljiv i kažnjava čoveka za sve njegove slabosti, pa i za preteranu ljubav i sažaljenje. Pisac žrtvuje Boga, a ne glavnog lika Skobija, Bog postaje krivac, a Skobi preuzima ulogu Boga, preuzima na sebe sve grehe i žrtvuje svoj život. U romanima u kojima se pisac bavi pre etičkim nego religioznim problemima, i u kojima rešenje ne traži u veri već na društveno-političkom planu, kao u delu *Tihi Amerikanac*, likovi nisu uspeli tvorevine, jer postaju predstavnici određene ideologije, a pisac ne uspeva da nađe rešenje problema koje nameće situacija savremenog čoveka. Zapravo, kada se ne bavi religijom, pisac kao da oseća da nema dovoljno prostora da razvije svoju maštu i izrazi svoja ubeđenja, a njemu izgleda smešno da uopšte traži rešenje u okvirima ljudskih društvenih funkcija (Marković 1961: 363).

Svi kritičari isticali su da je u njegovim romanima dominantan motiv hajke, atmosfera potere i straha, kojima odgovara moralna razapetost i potreba da se čovek opredeli u odnosu prema Bogu. Kritičari su, takođe, isticali da je pozornica Grinovih romana najčešće predgrađe velegrada, zapuštene ulice, mračni sutereni, zadnja dvorišta, kuće sa kojih opada malter i boja i da se tim sumornim pejzažom kreću ljudi sa dna, društveni otpad, ispijeni, bledih lica, koji gamižu ulicama bežeći od drugih ljudi, ali i od samih sebe. Kritika je, takođe, isticala u prvi plan Grinovu sposobnost oštrog zapažanja, stil kojim uspeva da održi na visokom nivou intenzivnost radnje, osetljivost za atmosferu, naročito za različite vidove modernog života u Engleskoj, koji je Grin među prvima uspeo da uhvati i obradi i zbog čega se svrstava u prvi red jedne književne generacije, kojoj pripadaju Elizabeta Bouen, Henri Grin, Vilijam Golding, Ričard Hjuž, Lorens Darel. Bio je pisac koji je u svojim romanima našao instrument za ispitivanje naravi svoga vremena i onoga što je tragično i ukleto u njemu (Marcus 2004: 495). Smatra se da se on svojim romanima, *Brajtonska stena*, *Moć i slava* i *Sušтина stvari*, može porediti sa Kafkom, Odom i Foknerom.

3. SRPSKI KNJIŽEVNI KRITIČARI O GREJEMU GRINU TOKOM SEZDESETIH GODINA XX VEKA

Grinov roman *Gubave duše* objavljen je 1961. godine, a za ovaj roman Vida Marković napisala je pogovor „Dilema savremenog čoveka u delu Grejema Grina“ (Marković 1961: 361-370). Ona uočava niz nedoumica koje izviru iz ovog romana: šta Evropljane goni iz njihove sredine? Otkud želja da s njom zauvek prekinu, da se izgube u za njih stranom svetu i tamo završe svoje svesno postojanje? Da li mogu da pronađu lek koji traže, stvore neku harmoniju i prožive u teško stečenom miru ostatak svog veka? Glavni junak romana nosi simbolično ime Query, a reč 'query' na engleskom znači pitanje. On živi u nekoj vrsti stupora, verujući da je zauvek izgubio sposobnost da u bilo čemu učestvuje, da se za bilo šta zainteresuje, da se raduje i smeje. On je arhitekta, koji je porušio sve mostove iza sebe. Osetio je prazninu života u tolikoj meri da je i nekadašnju veru u

Boga, u čiju čast i slavu je podizao čuvene katedrale, doživeo kao najveću pretnju za sopstvenu ličnost. Stiže u Afriku, gde njegov život dobija smisao, učestvujući u gradnji bolnice za obolele od lepre. Elan lekara posvećenog svom pozivu, predanost sveštenika, koji s bolnicom saraduju, pružaju atmosferu potrebnu za njegovo ozdravljenje.

Potom kreće nova lavina pitanja: da li bi glavni junak ozdravio u tolikoj meri da bi mogao da se vrati u Evropu? Da se vratio, da li bi stekao dovoljno snage da se suoči sa sobom kakav je nekada bio, ili bi, kao slučajevi izlečeni od lepre, ostao unakažen i tako vezan za život oko bolnice, za svet koji ga prihvata i kome unakaženost ne pada u oči? Vida Marković smatra da su to pitanja na koja Grin ne odgovara, i na koja bi, sudeći po njegovim delima koja je objavio do 1961. godine, teško umeo da odgovori. Razlog za to je činjenica da Grinovi junaci obično stradaju i pre nego što im se ukaže prilika da se suoče sa samim sobom. Svet iz koga je Grinov junak pobegao prodire sve do bolnice u Africi, njegov identitet je utvrđen i njegov mir nestaje. Rasplet, bez dovoljno opravdanja, vodi ka tragičnom završetku. Umesto odgovora, roman se završava ubedljivim znakom pitanja.

Pitanje koje je posebno mučilo Grina glasi: zašto Evropljani koji su doživeli brodolom u svojoj civilizaciji traže leka na drugom kontinentu? Vida Marković smatra da je u romanu *Gubave duše (A Burnt-Out Case, 1960)* pisac tražio onu raskrnicu na kojoj je čovečanstvo krenulo krivim putem i stiglo do ivice propasti, do situacije u kojoj sudbina sveta visi o koncu. Ako je vrhunac civilizacije doveo do depersonalizovanog „hromiranog sveta“, ekonomskog prosperiteta, zar nije prirodno da će neki umetnik u suprotnom, prljavom svetu ekonomske bede, odnosno jedne primitivnije civilizacije tražiti leka. Ne zbog toga što smatra da je lek u bedi i zapuštenosti, nego zbog toga što se ta civilizacija nalazi u jednom ranijem stupnju razvoja i još možda nije došla do sudbonosne raskrsnice i do ruba propasti.

U nastavku eseja Vida Marković analizira teme i motive koji su zaokupljali Grina: tema Evropljanina koji u nekoj dalekoj zemlji, najčešće u Africi, traži smisao života koji ne može da nađe u Evropi. Ona podseća da je ova tema dobila klasičan oblik u delu Džozefa Konrada. Zatim, tema otuđenosti i motiv hajke, omiljeni su Grinu, jer je on bio pisac sklon religioznom shvatanju života tridesetih godina XX veka, kada je mrak obavijao srednju i južnu Evropu i počeo da prodire na Zapad, nagoveštavajući ratni vihor koji će protutnjati Evropom. Motiv velegrada je veoma čest u njegovim romanima, jer je velegrad za njega simbol ljudskog pakla na zemlji. To je pozornica kojom se kreće promašeni svet, ljudi sa dna, društveni talog, ljudi koji su kao progonjene zveri. On prikazuje banalnost, propadanje, prljavštinu i daje ne samo vizuelan doživljaj nego i zvučne asocijacije da bi kod čitaoca izazvao ono isto raspoloženje koje je on osetio. Grinova proza obiluje pesničkim slikama velegrada koje podsećaju na slike Eliotove *Puste zemlje (Waste Land, 1922)*. Mnogoljudni velegrad postaje simbol celokupne bezizlazne tragedije čoveka i simbol sveg zla. Grina je oduvek mučilo pitanje u čemu se sastoji smisao ljudskog postojanja, ako su propali bivši ljudi samo prestupnici, potencijalni prestupnici ili prostitutke, ljudi koji su gurnuti u zločin iz kojeg se ne mogu više iščupati. Grin, koji je odmalena bio naklonjen religioznom osećanju života, nije mogao da se zadovolji racionalnim postavkama i pronalazi smisao života i mogućnost spasenja u veri.

On jeste prikazivao ljudski život kao večnu hajku, progon i pad, ali intimno, čovek sa bujnom pesničkom maštom kakva je njegova nije mogao da se pomiri sa tim da je

takva egzistencija sve što je čoveku dato. Život dobija svoj smisao u odnosu na večnost, čiji je on samo deo. Tipično delo za tu fazu Grinovog razmišljanja je *Čovek iznutra*. Moto ovog dela je rečenica Tomasa Brauna (Thomas Brown), engleskog mislioca iz XVII veka: „U meni se nalazi jedan čovek koji se ljuti na mene.“ Grin je duboko verovao da se u svakom čoveku kriju dve ličnosti. Jedna je ona koja je slaba i nema dovoljno snage da se odupre zlu. Druga je ona koja je skrivena duboko u svakom čoveku, čak i u najokorelijem kriminalcu, ona je neokaljana, ona je glas savesti i onaj čovek iznutra. Vida Marković ponovo pominje Konrada, koji je takođe uočavao tu podvojenost u čoveku, ali on ju je shvatao figurativno. Grin tu podeljenost uzima kao apsolutnu. On u tome vidi glas Boga i da se u svakom čoveku, ma kakav on bio, krije lik božiji. Ovo viđenje samo učvršćuje Grinovo uverenje da postoji Bog i drugi život, koji ima više smisla nego ovaj. Vera ga tera da svoj doživljaj sveta uskladi sa katoličkom koncepcijom i, čineći to, on se odvaja od realnog života. Grin i u Bogu vidi podvojenost, jer je on taj koji čoveka progona zbog njegovih slabosti i grehova, ali Bog je ujedno i spasilac, koji će ga izmučenog, odbačenog, izneverenog i žrtvovanog na ovom svetu, primiti na onom boljem.

Markovićeve navodi često citirane Grinove reči da je sa gubitkom verskog osećanja engleski roman izgubio osećanje značaja ljudskih postupaka. Ona se sa tim ne slaže ako se versko osećanje shvati doslovno kako ga Grin shvata. Ona usmerava kritiku na to versko osećanje jer smatra da ono umanjuje značaj ljudskog postojanja. Kada je katoličko učenje dominantno u građenju likova, onda delo gubi jer piscu nedostaje poštovanje prema ljudskom životu i pada u ono što je najveća opasnost za umetničko delo, a to je negacija života. Srećom, spontana kreativnost često pobeđuje i tako spasava najznačajnija Grinova dela, kao što su romani *Brajtonska stena*, *Moć i slava*, *Sušтина stvari*.

U *Brajtonskoj steni*, prvom od tri Grinova „katolička romana“, pisac nas uvodi u polusvet gangstera, ubica, bivših ljudi, koji su u stalnom pokretu, kao da su u groznici. Glavni protagonist je Pinki, jadni propalica i zločinac još od detinjstva, žrtva prilika i društvene nepravde, koji stoji na strani katoličkog Boga. Na suprotnoj strani stoji Ida, koja se bori za pravdu, želeći da osveti smrt novinara koga je Pinkijeva banda likvidirala, pošto je prestao da saraduje sa njima. Ida stoji na principu one racionalističke društvene pravde, na kojoj počiva celokupna civilizacija koju Grin napada. Ona zna šta je „pravo“, a šta „krivo“, ali te kategorije su osnova na kojoj počiva društvo koje je postalo nalik na hromirani, higijenski čist, depersonalizovan moderni raj, odnosno pakao za čovečanstvo. Pisac staje na stranu Pinkija i njegovog katoličkog Boga, jer samo on zna šta je dobro, a šta zlo. Težnja da bude dosledan tmurno shvaćenom katoličanstvu, prema kome i najveći zločinac može da izbegne paklene muke posle smrti, ako se na vreme pokaje i vrati svom Bogu, kvvari ovo delo, čiji se likovi i pored piščeve težnje da ih potčini Bogu, otimaju i ostaju živi.

Pored iskripljavanja stvarnosti, koju pisac želi da po svaku cenu uskladi sa katoličkom tezom, roman *Moć i slava* ipak predstavlja visok domet. Motiv je već poznati arhetipski motiv hajke, progona i hvatanje begunca. Katolički sveštenik je begunac koga progona meksička policija. On je nedostojan sveštenik, jer ima nezakonito dete, plod svog greha, dopušta da nevine ljude streljaju kao taoce zbog njega. On zbog toga pati, on nosi svog Boga u sebi i nosiće ga dok ne pogine. Grešan je, a poginuće kao svetac. Piščeva preokupacija, koja se provlači kroz celo delo je odnos između greha i svetosti. U toj bednoj, prljavoj zemlji, gde je narod nezaštićen, gde je jedan društveni

prevrat bio nužan, ovaj nedostojni sveštenik prerasta u sveca i mučenika. Njega otkupljuje vera u nešto što prevazilazi ljudska shvatanja. Nasuprot njemu stoji policijski poručnik. On sam potekao je iz te bede i zakleo se da će spasti svoj narod od nje. Bori se protiv neznanja, nazadnosti, zaostalosti čiji stub predstavlja, po mišljenju Markovićeve, nazadno katoličko učenje primanja sveg zla bez otpora u nadi da će uživanje u raju posle smrti nadoknaditi sve. Poručnik je idealista i nesebični fanatik. On, sa piščevog stanovišta, želi da stvori onaj hromirani, depersonalizovani raj, i time izneverava čoveka za koga se bori. Isto to čini i sveštenik, jer se trudi da čoveka zadrži u neznanju i bedi da bi ga vezao za Boga. Grin izneverava katoličkog Boga jer dopušta da on pretrpi transformaciju i primivši na sebe sve dobro i sve zlo postane neka vrsta krivca za sve. Pod uticajem posleratne komunističke ideologije, Vida Marković zaključuje da je put koji vodi napretku, stvaranje boljih uslova za život, prosvetavanje, a ne širenje opskurantizma i držanje u neznanju, čime se bavi katolička crkva. U interesu katoličke crkve je da ljudi budu neobrazovani, neuki i pasivni, jer je lakše držati u pokornosti takvu pastvu. Za nju, poručnik je nosilac progresivne, društvene borbe.

U svom trećem „katoličkom romanu“ *Sušтина stvari*, prisutna je težnja za ortodoksnom katoličkom dogmom, ali ona doživljava poraz. Skobi dolazi u sukob sa neumoljivim katoličkim Bogom koga želi da voli iznad svega. On se zadužuje kod lihvara da bi omogućio ženi da putuje po Africi. S druge strane, on postaje preljubnik. Ovako grešan, on nema snage da se pokaje i ispovedi, jer bi ispovest značila odricanje od greha, to jest prekid sa mladom udovicom, a on nema snage da joj zada bol. Neumoljivi katolički Bog kažnjava čoveka za sve slabosti, pa i za preteranu ljubav i sažaljenje. U ovom delu Bog doživljava još jednu transformaciju. Pisac žrtvuje njega, a ne Skobija. Bog postaje neprijatelj i krivac, a Skobi, odnosno čovek, ovde preuzima njegovu funkciju, primivši na sebe sve grehe i podnosi sebe kao žrtvu. Vida Marković smatra da je lik Skobija, pored sveštenika i poručnika, najverodostojnija i najživlja ličnost koju je Grin dao.

Aleksandar Stefanović napisao je pogovor „Suština Grejema Grina“ za roman *Sušтина stvari* (Stefanović 1966: 299-306). Stefanović, najpre, odaje priznanje Grinu, rekavši da je ljubitelju romana prijatno kada uzme u ruke neki Grinov roman. To je posebno veliki kompliment u trenutku kada se smatra da je roman došao u tešku krizu, da se pretvara u jalovo tehničiranje. Stefanović, kao i Markovićeve, zapaža da Grin svojim delom pokreće niz pitanja: na koji smo način mi upali u ovaj košmar? Kojom smo prevarom izručeni na milost i nemilost kovitlacu istorije? Po Grinovom osećanju stvari, naše doba je ovaploćeni greh u kome svi učestvujemo. Prošlo je vreme kada smo mogli da zadržimo predstavu o sopstvenoj nevinosti, pretvarajući se da ne znamo šta se dešava oko nas, jer živimo u vremenu kada smo okruženi ustancima, pogromima, revolucijama, bombama, getima, kao nečim što nam se servira svakodnevno kao obrok.

Međutim, za slavu i mesto koje on zauzima u anglo-saksonskoj i svetskoj književnosti, on ima da zahvali romanima, *Brajtonska stena*, *Moć i slava*, *Sušтина stvari*, *Kraj jedne ljubavi* (*The End of the Affair*, 1951) i *Gubave duše*, u kojima se bavio religioznim i moralnim istraživanjima.

Stefanović kaže da je Grinov roman u mnogome savremeni oblik antičke tragedije. U toj savremenoj antičkoj tragediji za njega je samo jedna ličnost moguća, i on to mesto dodeljuje Sudbini. Grin ne vidi mogućnost da pojedinac može slobodno da izmeni

tok mistične igre snaga sudbine. Stefanović, takođe, ističe da je Grin mnogo važnosti poklanjao religioznom osećanju i važnosti ljudskih postupaka, i tumači ih kao slikanje čoveka na zadnjem planu jednog sveta u kojem je čovek viđen očima Boga. Posebno u ranim delima uočljiv je motiv hajke i progona u kojem Stefanović vidi simboličnu sliku proganjanja ljudske duše od strane Boga. On je postao progonitelj od koga nije bilo moguće pobeći, čak ni onda kada je beznadežnost situacije upućivala na izlaze jer su oni, sa katoličkog stanovišta, ličili na prokletstvo. Uklješteni između patnji, mučeni sažaljenjem i u strahu od prokletstva, Grinovi likovi su često žrtve isključivo svoje neoprostive ljubavi prema Bogu. Međutim, Grin je od one vrste katoličkih pisaca koji smatraju da katolički intelektualac mora u ovoj ili onoj prilici biti svestan nespojivosti svojih religioznih ubeđenja sa slikom sveta u svojoj spoznaji.

Jedan od ovakvih lucidnih intervala bio bi njegov roman *Sušтина stvari*. U tumačenju koju suštinu je hteo u svom romanu da prikaže Grin, kritika je išla iz krajnosti u krajnost — od tvrđenja da je ovo uzor katoličkog modernog romana do potpune negacije bilo kakvog katoličkog sadržaja u njemu. Stefanović se opredeljuje za tumačenje koje je Vida Marković dala u analizi romana *Gubave duše*, da, iako vidljiva težnja za ortodoksnom katoličkom dogmom, ona doživljava poraz. Grin žrtvuje Boga, a ne Skobija, jer Bog ovde postaje neprijatelj i krivac, a Skobi preuzima njegovu funkciju. Stefanović smatra da suštinu treba tražiti u jednoj davno izrečenoj sumnji čoveka u odnosu na Boga: „Oče, oče, zašto si me napustio!“

Grinov književni razvoj nije u potpunosti zadovoljavao ni njegove savernike, katolike, niti njegove čitaoce s druge strane verskih barikada. Mnogim katolicima se činilo da se u svojim delima isuviše približio onome što vuče u prokletstvo. S nedozvoljenom slobodom slikao je svu lepotu i užasputi, što se po dogmatskim učenjima rimokatoličke crkve smatra jereskim delom. Nekatolicima, s druge strane, njegovo osećanje greha je izgledalo neukusno, a njegova zaokupljenost zlom i „prljavštinom“ isuviše naglašena, dok je stalno isticanje patnje ocenjivano kao besmisleno i umetnički neumesno. Stefanović ocenjuje da Grin stoji na pragu velike proze, još nije kročio preko tog praga, ali tih šezdesetih godina bilo je još vremena za to. On se nada da će Grinov oštri smisao za istoriju i zamašni talenat poslužiti i dalje, i da će mu pomoći da se oslobodi nepovoljnih uticaja, koji ga ometaju iz dubine njegove intimne ličnosti. Može se naslutiti da Stefanović nepovoljnim uticajem smatra slepu odanost dogmatskim učenjima katoličke crkve.

Roman *Naš čovek u Havani* (*Our Man in Havana*, 1958) objavljen 1968. godine praćen je anonimnom beleškom o piscu. Autor beleške Grina naziva mađioničarem magičnog pera i smatra da Grin svojim sažetim stilom uspeva da saopšti tragediju svog doba. S obzirom na to da je u pitanju kratka beleška, autor ne pominje katoličanstvo i njegov uticaj na Grinovo stvaralaštvo.

4. SRPSKI KNJIŽEVNI KRITIČARI O GREJEMU GRINU TOKOM OSAMDESETIH GODINA XX VEKA

Svetozar Brkić napisao je pogovor za roman *Doktor Fišer od Ženeve ili zabava s bombom* (Brkić 1981: 119-125). Grin je mnogo putovao, prokrstario Afrikom nekoliko

hiljada kilometara. U Republici Liberiji bivao je tamo gde se pre njegovog dolaska nije nikad obreo nijedan belac. Išao je tamo jer se ponadao da će pobeći od života, koji ga je neizrecivo zamorio, života bez značenja, bez rizika i bez lepote. Grin je za sebe jednom rekao: „Ja sam ranije, pre dolaska u Liberiju, pretpostavljao, kao nešto što se samo po sebi razume, da je smrt poželjna“ (Brkić 1981: 123). U afričkim prašumama u njemu se probudilo sveže i snažno interesovanje za život i razvilo poštovanje prema njemu, prvenstveno kao prostoru u kome se vodi borba za ljudskost. Život sa svojim tamnim stranama: izdajstvom, ubistvom, prokazivanjem, pohlepom, čovekovom nesposobnošću da prodre u suštinu tajne, ali i mogućnošću spasenja, postaje neiscrpan predmet njegove umetničke radoznalosti. Bavljene novinarstvom mu je izoštrilo čulo za one značajne društvene, odnosno političke probleme koji su između 1930. i 1940. godine bili u začetku i koji su se svom silinom bolesnog društvenog stanja razbuknuli u Drugi svetski rat. Njegovo interesovanje za sve ono što je buržoasko društvo oštetilo ili unakazilo u pojedincu, približavalo ga je levo orijentisanim piscima i pesnicima između 1930. i 1940. godine. Samo razlika između njega i njih proizilazi iz razlike u stavu prema sredstvima kojima se posledice takvog društva mogu otkloniti. On, sam, najbolje je definisao svoj stav prema katoličkoj veri: „Ja sam katolik svojim intelektualnim ako ne svojim emotivnim verovanjem u katoličku dogmu“ (Brkić 1981: 123). Brkića nisu interesovali mogući dublji razlozi ovog preobraćenja, nego samo eventualne estetske posledice ovakvog čina, a on je postao značajan za Grinovo odabiranje problema, za izbor i izgradnju pripovesti i likova u romanima, i konačno za vrstu romana koju je pisao. Grin odmerava postupke svojih junaka merilima koja diktiraju Deset Božjih zapovesti, koje čine osnovu tradicionalnog morala mnogih hrišćanskih zemalja. Za Grina taj moral predstavlja okosnicu njegovih romana i meru postupaka njegovih ličnosti. Kada su one tim moralom dublje prožete, onda roman odražava jednu složeniju i dublju čovekovu situaciju i kao vrsta ostaje unutar utvrđenih tradicionalnih granica. Takve romane Brkić naziva „ozbiljnim romanima“: *Sušтина stvari*, *Moć i slava*. Međutim, za roman čija se sadržina izražava prvenstveno događanjem, koji takođe govori o čovekovoj situaciji, Grin je izmislio novi termin i nazvao ga „zabava“ (eng. entertainment). Brkić ga je nazvao „zabavni roman“, mada takav termin kod nas već postoji za nešto drugačiju i manje obaveznu vrstu romana. Takvi romani deluju pristupačnije, lakše i shvatljivije većem broju ljudi. U njima je, kao mera čovekovih postupaka, prihvaćen taj moral, koji je sa shvatanjima dobra i zla manje-više univerzalno usvojen i uniforman, naročito kod jedinstvenih civilizacija. Brkić navodi da su najpoznatiji „zabavni romani“: *Treći čovek* (*The Third Man*, 1949), *Poverljivi agent*, *Ministarstvo straha* (*The Ministry of Fear*, 1943), *Top na prodaju* (*A Gun for Sale*, 1936).

U svom poslednjem „zabavnom romanu“ *Doktor Fišer od Ženeve* (*Doctor Fisher of Geneva or The Bomb Party*, 1980), Brkić kaže da je Grin svoje već poznate osobine doveo do krajnje virtuoznosti. Da i u „zabavnim romanima“ ne odustaje od hrišćanskih načela i tradicije pokazuju dve činjenice. Prvo, za ovaj roman on pozajmljuje formu srednjevekovnog dramskog prikazivanja, odnosno moraliteta. Time je postigao rasterećenost od suvišnog, iznenađujuću napetost i znatnu čvrstinu i sažetost strukture. Drugo, on istražuje jedan od sedam smrtnih grehova, gramzivost bogatih. Glavna ličnost romana koristi svoje bogatstvo da na večere poziva bogataše nastanjene u Lozani i Ženevi, da bi ih posmatrao kako, uz velike pohvale njemu kao domaćinu,

halapljivo gutaju do ogavnosti neukusna jela, samo da bi što pre gramzivo šćepali istinski skupocene poklone koje im je dr Fišer pripremio pod uslovom da pojedu ono što je za svakog od njih predvideo. Sarkazam i ledena samoporuga i sadizam dolaze do vrhunca na poslednjoj večeri. Gramzivost gostiju suočena je sa krajnjim iskušenjem, jer uslov da se domognu skupih poklona nije kao do tada da pojedu veoma neukusnu hranu, nego da život dovedu u moguću opasnost. Prema takvom iskušenju ostaje ravnodušan samo Džons, skromni korespondent, koji radi u fabrici čokolade i koji je zaljubljen u doktorovu ćerku Lujzu. Ljubavna priča Džonsa i Lujze, njena smrt na skijanju i samoubistvo doktora Fišera samo ističu proždrljivost i gramzivost bogataša, koje je pohlepa privlačila kao magnet večerama dr Fišera i držala ih kao u nekom bratstvu oko stola i koji su se posle doktorove smrti razmiledi po svojim mermernim palatama. Mnogim svojim pojedinostima ova pripovest pruža mogućnost za brojna tumačenja, ali ono što je drevno i postoji od davnina, ali istovremeno i savremeno, jeste nezajažljivost i nezasićenost onih koji imaju mnogo. Da osmeh ne ublažava podsmeh, ova knjiga bi imala gorčinu Orvelovih satira, ali i ovako ona, kao i Orvelove satire, ima oštricu koja zaseca u određene izopačenosti savremenog društva.

Anonimna beleška o piscu objavljena je uz roman *Voz za Istambul (Stamboul Train, 1932)* objavljen 1984. godine. Autor beleške odlično sumira značaj Grinovog stvaralaštva, rekavši da za mnoge čitaoce širom sveta, koji se dive njegovoj tehnici pisanja i stilu, savremeni engleski roman znači Grejem Grin.

5. POPULARNOST GREJEMA GRINA NA SRPSKOM GOVORNOM PODRUČJU

Na srpskom govornom području, prvi kritički napis o Grinu objavljen je 1952. godine, a intenzivna kritička delatnost pratila je Grinovo stvaralaštvo tokom šezdesetih i osamdesetih godina XX veka. Sedamdesetih i devedesetih godina kritička delatnost bila je manjeg intenziteta. Kritika veoma malo pažnje obraća na Grinova dela u novom milenijumu, jer je izgledalo da su kritičari smatrali da je sve već rečeno o Grinu.

Grin je bio pisac koji nije zazirao od bestsellerske beletristike, takvi su romani *Ministarstvo straha*, *Top na prodaju*, *Treći čovek*, i time privlači širu čitalačku publiku. Ima više izgleda od drugih pisaca da i današnje čitaoce zainteresuje za probleme svog vremena, jer ih je neposredno dramatisovao u svojim romanima. Uvek je bio spreman da čitaoce obavesti o nekom gorućem problemu određenog društva i područja, kao u romanima, *Počasni konzul (The Honorary Consul, 1973)*, *Tih Amerikanac*, *Naš čovek u Havani*. Pošlo mu je za rukom, kao retko kojem piscu, da bude izvestilac o naravima svog vremena. Zbog svega toga njegova dela su neprekidno objavljivana od početka pedesetih do kraja osamdesetih godina XX veka. Tokom devedesetih godina, objavljivanje Grinovih dela naglo opada, da bi u prvoj deceniji XXI veka ponovo oživelo interesovanje za Grina. Prvi roman bio je *Treći čovek*, objavljen 1952. godine. Tokom šezdesetih godina, kada je Grinovo stvaralaštvo intenzivno objavljivano, najpopularniji su bili romani, *Ministarstvo straha*, koji je imao dva izdanja, jedno 1960. godine kada je roman objavila izdavačka kuća „Kosmos“ u Beogradu, a drugo izdanje objavila je izdavačka kuća „Bratstvo-jedinstvo“ u Novom Sadu 1968. godine. Drugi roman koji je

bio popularan u ovoj deceniji je *Naš čovek u Havani*, a prvo izdanje objavila je beogradska „Beletra“ 1961. godine, a drugo izdanje objavilo je novosadsko „Bratstvo-jedinstvo“ 1968. godine. Treći podjednako popularan roman u ovoj deceniji bio je *Upropastitelji*, prvo izdanje objavila je beogradska „Kultura“ 1961. godine, a drugo izdanje je objavilo „Bratstvo-jedinstvo“ u Novom Sadu 1968. godine. Tokom sedamdesetih, objavljen je samo roman *Počasni konzul* 1976. godine u izdanju novosadske izdavačke kuće „Bratstvo-jedinstvo“. Osamdesetih objavljena su dva romana, *Doktor Fišer od Ženeve ili Zabava s bombom*, koji objavljuje beogradski „BIGZ“ 1981. godine i *Voz za Istanbul*, koji je objavila subotička „Minerva“ 1984. godine. *Sušтина stvari* je roman objavljen u izdanju beogradske izdavačke kuće „BIGZ“ 1992. godine, a iste godine beogradski „Clio“ objavljuje roman *Osećanje stvarnosti*. U prvoj deceniji XXI veka ubedljivo najpopularniji roman bio je *Kraj jedne ljubavne priče*, koji je imao dva izdanja tokom 2000. godine, jedno izdanje objavljuje „Narodna knjiga“ 2000. godine, a drugo „Plato“. „Narodna knjiga“ objavljuje ovaj roman 2001. godine, a roman biva objavljen i 2008. godine u izdanju „IPS media“. Roman koji je tokom ove decenije takođe privukao pažnju, bio je *Treći čovek* koji je imao dva izdanja, jedno je objavila „Narodna knjiga“, a drugo objavljuje „Plato“ tokom 2002. godine.

6. ZAKLJUČAK

Što se tiče uticaja katoličke religije na Grinovo stvaralaštvo, opšti je zaključak da Grinovo delo gubi onda kada uticaj katoličkog učenja postane dominantan u njemu. Kritičari u posleratnoj komunističkoj Jugoslaviji verovatno su bili motivisani ne samo literarnim razlozima, već i ideološkim da kritikuju katoličanstvo u duhu ideje da je religija „opijum za narod“. Grin je govorio da stvarnost u XX veku nije nešto s čim se čovek može suočiti. Iako Grinu religija jeste poslužila kao opijum koji mu je pružio mnogo željeno bekstvo i zaborav u odnosu na tu stvarnost, ona mu očigledno nije bila dovoljna.²

LITERATURA

- Anonim. 1968. Beleška o piscu u *Naš čovek u Havani*. Novi Sad: Bratstvo-jedinstvo.
 Anonim. 1984. Beleška o piscu u *Voz za Istanbul*. Subotica: Minerva.
 Brkić, S. 1981. Pogovor u *Doktor Fišer od Ženeve ili Zabava s bombom*. Beograd: BIGZ.
 Marcus, L. et al. 2004. *The Cambridge History of Twentieth-Century English Literature*. Cambridge: CUP.
 Marković, V. 1961. Dilema savremenog čoveka u delu Grejema Grina u *Gubave duše*. Beograd: Vojno-štamarsko preduzeće.
 Stefanović, A. 1966. Suština Grejema Grina u *Sušтина stvari*. Beograd: Prosveta.

2 Interesantno je da je on bio istinski uživatelj opijuma i konzumirao je po pet-šest lula svake noći, tokom svojih putovanja po Vijetnamu i Kini.

SUMMARY

GRAHAM GREENE AS A “CATHOLIC WRITER” IN THE SERBIAN LITERARY CRITICISM

The paper deals with the reception of Graham Greene as a “Catholic writer” in the 20th century literary criticism in Serbia. The paper concentrates on Greene’s themes and motives which Serbian critics discussed: the motive of persecution, criminals being persecuted by the police, victims by their tormentors, human souls being persecuted by God, who is seen both as the persecutor from whom there is no escape and the Saviour who redeems people from sin. Some critics believed that the more dominant the Catholic teachings in his novels are, the less plausible his characters become. So, it is claimed that, to some extent, Greene sacrificed God to the plausibility and credibility of his characters.

KEYWORDS: Conversion to Catholicism, pursuit, Catholic dogma, sacrifice, religious feeling, human act.

(Pregledni rad primljen 01.02.2010;
ispravljen 01.06.2010;
prihvaćen 01.09.2010)